

KRZYSZTOF SOBKOWICZ

Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Opolu

<https://orcid.org/0000-0002-3764-6572>

schirin@wp.pl

Zakon Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona i ich obecność na Śląsku

1. Początki zakonu w Ziemi Świętej – 2. Templariusze w Europie – 3. Templariusze w Polsce – 4. Komandoria w Oleśnicy Małej na Dolnym Śląsku – 5. Kasata zakonu

Badania poświęcone zakonom rycerskim, w tym także templariuszom, cieszą się dużą popularnością wśród historyków i tzw. „poszukiwaczy przygód”. Niesłabnące zainteresowanie tą problematyką świadczy o jej intrygującym charakterze i pokazuje, że wiele kwestii z nią związanych w dalszym ciągu nie zostało odpowiednio poznanych. Brak jest m.in. przyczynków dostatecznie naświetlających pojawienie się tego zakonu w poszczególnych częściach ziem polskich. Otwiera to przed historykami i badaczami pole do w pewnej mierze pionierskich dociekań. Artykuł jest próbą przedstawienia Zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona, genezy jego powstania, działalności w Ziemi Świętej, idei, jaka mu przyświecała, struktury funkcjonowania, roli, jaką odegrał w Europie i w Polsce aż do jego rozwiązania, tj. kasaty zakonu. W przedstawionym materiale zwrócono uwagę na rok 1241, kiedy to Mongołowie najechali na Polskę, w wyniku czego złupiony został Śląsk, a templariusze ponieśli znaczne straty.

1. Początki zakonu w Ziemi Świętej

Okolo 603 r. z inicjatywy papieża Grzegorza Wielkiego (590–604) powstał w Jerozolimie dom noclegowy – miejsce schronienia dla wielu pielgrzymów od-

wiedzących Ziemię Świętą. Przetrwał on 400 lat, aż do czasów prześladowań religijnych, do jakich doszło za rządów fanatycznego kalifa Al-Hakima¹. Pomimo zniszczenia ośrodka pamięć o nim była wciąż żywa wśród tych, dla których powstał, a jego idee i tradycje przejęli kupcy z Amalfi, którzy w połowie XI stulecia ufundowali benedyktyńskie opactwo Matki Boskiej Łacińskiej².

Około 1080 r. w obrębie klasztornych murów zbudowano hospicjum, w którym udzielano schronienia dla pielgrzymów, ubogich i chorych³. Posługę w hospicjum pełnili świeccy bracia, którzy oficjalnie podlegali opactwu, ale w praktyce tworzyli osobną wspólnotę, kierującą się regułą św. Augustyna⁴. Przewodził im Gerard Tonque, znany również jako Gérard de Martigues – kupiec włoskiego pochodzenia, będący doskonałym zarządcą o dużych zdolnościach organizacyjnych. Dzięki jego umiejętnościom pozycja bractwa znacznie wzrosła w czasie pierwszej krucjaty. Przybyszom z Europy, którzy nie znali wschodnich realiów, pomoc konfraterni okazała się niezwykle przydatna, a idea bezinteresownej służby na rzecz potrzebujących zrobiła na pielgrzymach olbrzymie wrażenie⁵.

Szpital św. Jana w krótkim czasie został jedną z najważniejszych instytucji w Jerozolimie, hojnie wspieraną posiadłościami po obu stronach Morza Śródziemnego. Napływ funduszy pozwolił Gerardowi na rozszerzenie działalności i realizację nowych zadań. Utworzono pierwsze placówki w Europie, zorganizowano dla pątników transport morski, będący alternatywą dla trudnej, wyczerpującej i niebezpiecznej wyprawy lądowej. Wytyczono także sieć szlaków z nadmorskich miast do Jerozolimy. Rozwój szpitala św. Jana był imponujący, a jego postępowanie i metody spotkały się z uznaniem ze strony króla jerozolimskiego Baldwina I oraz papieża Paschalisa II⁶.

15 lutego 1113 r. Paschalis II ogłosił bullę *Pie postulatio voluntatis*, skierowaną do Gerarda, jako opiekuna i założyciela owego szpitala. Dla całego bractwa był to moment przełomowy, gdyż papież wyłączył je spod jurysdykcji opactwa benedyktyńców. Narodził się tym samym nowy chrześcijański zakon. Bracia służebni klasztoru Matki Boskiej Łacińskiej zostali Braćmi Jerozolimskiego Szpitala św. Jana⁷.

¹ Kamil Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze i joannici w biskupstwie lubuskim (XIII–XVI w.)*. Gniezno: Instytut Kultury Europejskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 7.

² Andrzej Dziuba. 2002. „Zakon Maltański”. *Saeculum Christianum* 9 (1): 58.

³ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 7.

⁴ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 7.

⁵ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 8.

⁶ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 8.

⁷ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 8.

Działalność zakonu przełożyła się na wzrost liczby pielgrzymów, którzy odwiedzali Jerozolimę. Nie był on jednak w stanie zapewnić im należytego bezpieczeństwa. Na szlakach prowadzących z wybrzeża do Świętego Miasta wędrowcy z Europy padali często łupem rozbójników⁸. Widząc to, niewielka grupa rycerzy złożyła uroczyste śluby przed patriarchą Jerozolimy, zobowiązując się do patrolowania dróg i obrony pielgrzymów. Rycerze ci zachowywali ubóstwo, czystość i posłuszeństwo, zgodnie z regułą kanoników regularnych⁹. Z racji tego, że nie posiadali swojej siedziby, Baldwin II przekazał im ziemię w pobliżu *Templum Domini* (Świątyni Pańskiej) i z tej przyczyny zaczęto nazywać ich templariuszami. Ich maksymą było: *Non nobis, Domine, non nobis sed nomini Tuo da gloriam* („Nie dla nas, Panie, nie dla nas, lecz dla chwały Twego imienia”)¹⁰.

Główny ośrodek templariuszy w Jerozolimie znajdował się tuż przy meczecie al-Aksa, stojącym na miejscu starotestamentalnej świątyni Salomona; dlatego nazywano ich również rycerzami świątyni. Na ich czele stanęli Hugon de Payns i Gotfryd de Saint-Omer¹¹.

Bractwo rycerskie powstało pomiędzy 1118 i 1120 r. Jego idea spotkała się z dużym poparciem ze strony Baldwina II, który widział w nim szansę na wzmocnienie swojego królestwa¹². 14 stycznia 1128 r. na synodzie w Troyes templariusze zostali przekształceni w Zakon Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona. Otrzymali oni wówczas regułę, która została opracowana na podstawie obowiązujących w bractwie zasad i potwierdzonych przez papieża Innocentego II¹³. Uczestnicy synodu zdawali sobie sprawę z tego, że powołanie zakonu rycerskiego nie miało do tej pory precedensu. Mimo pewnych kontrowersji uznali, że templariusze mogą zabijać wrogów Kościoła, zachowując czystość duszy i sumienia¹⁴. W trosce

⁸ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 8.

⁹ Konrad F. Komarnicki. 2013. „Etos mnicha wojownika w kontekście teologii wojny na podstawie Reguły Templariuszy i Pochwały Nowego Rycerstwa św. Bernarda z Clairvaux”. *Rocznik Teologii Katolickiej* 12 (2): 203–210.

¹⁰ Słowa zaczerpnięte z Ps 115,1. Por. Bolesław Bezeg. 2010. „Na tropach skarbów. Opolskie ślady templariuszy”. *Historia Lokalna. Kwartalnik Historyczno-Krajoznawczy* 5 (2): 7.

¹¹ Marion Melville. 1991. *Dzieje templariuszy*. Tłum. Anna Jędrzychowska. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 16–18; Edmund Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”. *Śląskie Studia Historyczne* 18: 37; Barbara Frale. 2008. *Templariusze*. Warszawa: Wydawnictwo Świat Książki, 29.

¹² Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 9.

¹³ Kamil Wasilkiewicz. 2012. „Reguła pierwotna Zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona”. In *Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką* 6: 23.

¹⁴ Melville. 1991. *Dzieje templariuszy*, 48; Maciej Salamon, Adam Bieniek. 2005. *Od zarania do rozkwitu średniowiecza* (Wielka Historia Świata 4). Kraków: Oficyna Wydawnicza FOGRA, 300.

o rozwój tegoż zakonu nadano mu prawo do posiadania ziemi i chłopów oraz do pobierania dziesięcin¹⁵.

Przed 20 lutym 1131 r. Rajmund de Puy podjął decyzję o wyruszeniu na szlaki, aby chronić pielgrzymów. W 1136 r., na prośbę króla Fulka V, odpowiadał już za obronę południowej granicy Królestwa Jerozolimskiego¹⁶. Pomimo militaryzacji szpitalnicy nie zapomnieli o powinnościach wobec ubogich i chorych. Należy pamiętać, że w działaniach zbrojnych brali udział głównie świeccy rycerze, tworzący grupę konfratrów zakonnych, co potwierdzał przywilej papieża Innocentego II *Quam amabilis Deo*¹⁷.

Zainteresowanie ideą zakonnego rycerstwa było bardzo duże, stąd też w szybkim czasie zakon przekształcił się w potężną, międzynarodową instytucję, posiadającą liczne dobra i to niemal w całej zachodniej Europie¹⁸. W celu sprawnego zarządzania uzyskanymi posiadłościami utworzono odpowiedni aparat administracyjny. Podstawową jednostką organizacyjną były preceptoria, od XIII w. nazywane także komandoriami lub komturiami. Przypominały one typowe dwory świeckie, ale na ich obszarze znajdowała się zawsze kaplica. Większa jednostka zakonna, zwana baliwatem, była strukturą organizacyjną pośrednią między przeoratem a komandorią, skupiającą kilka komturii¹⁹.

Komandorie wiejskie miały charakter średniowiecznych folwarków, natomiast miejskie pełniły funkcję składów i kantorów. Za prawidłowe funkcjonowanie ośrodków zakonnych odpowiadał miejscowy preceptor, zwany inaczej komandorem, komturem lub mistrzem, który decydował o najważniejszych sprawach w zakonie²⁰. Wybierany był na funkcję dożywotnio, sprawował najwyższą władzę, dowodził podczas bitew, reprezentował zakon na zewnątrz i rozwiązywał różnego rodzaju problemy. Zakonnicy byli mu bezwzględnie oddani i posłuszni. Templariusze – jako zakonni rycerze – spełniali swoje powinności względem Boga i Kościoła, nie tylko skrupulatnie uczestnicząc w obrzędach religijnych, ale również oddając się walce. Byli niezrównanymi wojownikami, którzy ciągle doskonalili się w rzemiośle wojennym. Każdy brat-rycerz miał do dyspozycji

¹⁵ Melville. 1991. *Dzieje*, 24–25; Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 9.

¹⁶ Król nadał wówczas szpitalnikom zamek Bait Jibrin (Beth Gibelin).

¹⁷ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 11.

¹⁸ Edmund Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”, 37–38.

¹⁹ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 10.

²⁰ Helen Nicholson. 2005. *Rycerze templariusze*. Tłum. Piotr Chojnacki. Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 130; Wasilkiewicz. 2012. „Reguła pierwotna zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona”, 27.

własnego giermka, którego powinien był szanować i wspierać w dążeniu do doskonałości²¹.

2. Templariusze w Europie

W 1128 r. templariusze otrzymali od królowej Portugalii Teresy zamek So-ure, strzegący granicy z Maurami²². Równocześnie założyli prowincję angielską swojego zakonu. Upadek Królestwa Jerozolimskiego w 1291 r. spowodował, że z Ziemi Świętej templariusze przenieśli się na Cypr, a następnie do Francji, gdzie w Paryżu znajdowała się ich główna siedziba. Templariusze posiadali także swoje lokalne siedziby na terenie Italii, Hiszpanii, Niemiec, Czech, Austrii i Moraw²³.

Głównym zadaniem komandorii templariuszy w Europie była działalność gospodarcza dla pozyskania środków materialnych, dzięki którym zakon mógł podejmować kampanię militarną w Lewancie. Działalność gospodarcza nastawiona była głównie na uprawę zbóż i hodowlę zwierząt. Obok dochodów ze swoich stałych posiadłości, templariusze – podobnie jak inne instytucje kościelne – otrzymywali doraźne darowizny, granty od różnych darczyńców. Pełnienie funkcji militarnych przez komandorie templariuszy w Europie było niewątpliwie zadaniem drugoplanowym, choć w swoich posiadłościach prowadzili rekrutację nowych członków zakonu, którzy zasilali szeregi współbraci walczących w obronie Ziemi Świętej²⁴.

Pomijając działania wojenne, toczone w ramach rekonkwisty na terenie Półwyspu Iberyjskiego, w których uczestniczyli templariusze, walki z najazdem mongolskim na ziemiach piastowskich w składzie armii księcia Henryka Pobożnego, oraz udział w zmaganiach wojennych na Węgrzech, to jedyne współcześnie znane przykłady ich uczestnictwa w działaniach militarnych na terenie Europy²⁵. Nie

²¹ Wasilkiewicz. 2012. „Reguła pierwotna Zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona”, 27.

²² Melville. 1991. *Dzieje*, 18.

²³ Józef Szulc. 2012. *Tempelberg. Tajemnica Obrowca*. Krapkowice: Wydawca Zenon Gil Drukarnia Sady, 33.

²⁴ Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”, 38; Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 147.

²⁵ Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”, 38; Edmund Burzyński. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”. *Słupskie Studia Historyczne* 13: 169; Jan Długosz. 1974. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. T. 4, księgi 7 i 8. Tłum. Julia Mrukówna. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 10–18.

wolno również zapomnieć, że ziemie polskie graniczyły bezpośrednio z pogańskimi wówczas jeszcze Prusami, gdzie to właśnie templariusze początkowo mieli odegrać główną rolę w ich chrystianizacji²⁶.

3. Templariusze w Polsce

Po wprowadzeniu chrześcijaństwa w Polsce jako religii obowiązującej ciężar utrzymania organizacji kościelnej przejął na siebie książę. Hojność była zawsze podstawową cnotą średniowiecznego monarchy chrześcijańskiego, więc darowizny na rzecz Kościoła rosły. Władca początkowo nadawał poszczególnym instytucjom kościelnym (biskupstwom, klasztorom) określoną część danin ludności z poszczególnych okręgów grodowych, a także określony udział w cłach i opłatach targowych itp.²⁷

Znacznie później niż na zachodzie Europy zakon templariuszy znalazł swoje miejsce na ziemiach piastowskich i na Pomorzu. Według niepotwierdzonych źródeł do Polski templariusze mieli dotrzeć około 1155 r. Przywieźć ich miał ze sobą, wracający z krucjaty, książę Henryk Sandomierski – syn Bolesława Krzywoustego, który miał im nadać miejscowość Opatów oraz 16 przyległych wsi na ziemi sandomierskiej. Pozostałością ich klasztoru jest najprawdopodobniej kolegiata św. Marcina w Opatowie, gdzie – według legendy – znajdują się w podziemiach zabalsamowane ciała braci²⁸. Niestety, bardzo wątpliwe jest to, czy templariusze kiedykolwiek rezydowali w Opatowie, ponieważ czas utraty komturii – 1237 r. – bliższy jest raczej dacie, kiedy to templariusze po raz pierwszy dotarli na ziemie polskie, jako że mniej aktywnie niż bożogrobcy i joannicy troszczyli się o pozyskanie włości w Europie Środkowej²⁹. Domniemany pobyt templariuszy w Opatowie opisuje jedynie Jan Długosz³⁰. Rycerzy Świątyni Salomona mieli tu sprowadzić Henryk Sandomierski i Jaksa z Miechowa, którzy w czasie krucjaty w 1154 r. zo-

²⁶ Burzyński. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”, 159; Roman Grodecki. 1923. „Polska wobec idei wypraw krzyżowych”. *Przegląd Współczesny* 7 (18–20): 109–116.

²⁷ Benedykt Zientara. 1997. *Henryk Brodaty i jego czasy*. Warszawa: Wydawnictwo Trio, 84.

²⁸ *Templariusze* (4.09.2021). <https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Templariusze>; Katarzyna Lisowska. 2021. *Kolegiata pw. św. Marcina w Opatowie* (19.09.2021). <http://www.kolegiataopatow.sandomierz.opoka.org.pl/templar.htm>.

²⁹ Lisowska. 2021. *Kolegiata pw. św. Marcina w Opatowie*.

³⁰ Opinię tę oparł Jan Długosz na nieistniejącym dziś zachodnim tympanonie fundacyjnym, ukazującym zakonników-rycerzy. Zob. Aleksander Przezdziecki. Wyd. 1863. *Liber Beneficiorum Diocesis Cracoviensis* (Jana Długosza kanonika krakowskiego dzieła wszystkie 7). T. 1. Kraków: Wydawnictwo Alexandra Przezdzieckiego Czas, 574–577.

stali konfratrami zakonu³¹. Zgromadzenie miało mieć siedzibę w kolegiacie, czego dowodem miały być rzeźby postaci w habitach templariuszy umieszczone w portalu świątyni. Na potwierdzenie tej tezy przywołuje się podpis rzekomego polskiego templariusza, Wojsława (Wielisława) Trojanowica herbu Powąła, zwanego jerozolimskim, na dokumencie z 1189 r., obok nazwy Opatowa. Dowód ten też budzi poważne wątpliwości. *Velislaus jerosolymitanus* wymieniony jest wśród świadków świeckich, a nie duchownych – nie był więc bratem zakonnym, a raczej świeckim rycerzem, który ślubował udać się na krucjatę lub z niej wrócić. Wspomniana komandoria miała przetrwać do 1237 r., kiedy to Henryk Brodaty wraz z Bolesławem Wstydliwym mieli wypędzić templariuszy z Opatowa, a ich dobra oddać biskupstwu lubuskiemu³².

Jan Długosz w księdze piątej swojego dzieła pt. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego* pod rokiem 1154, dotyczącym m.in. wyprawy księcia Henryka Sandomierskiego z wojskiem na pomoc Ziemi Świętej, zamieścił zapis mówiący o tym, że ów książę ufundował kościół parafialny w Zagości i powierzył go zarządowi krzyżowców-szpitalników, których nazywano templariuszami³³. Aleksander Semkowicz zaś w swojej książce pt. *Krytyczny rozbiór dziejów Polskich Jana Długosza (do roku 1384)* słusznie zauważył, że Długosz pomylił braci szpitalnych św. Jana z templariuszami, których nigdy w Zagości nie było³⁴.

W dotychczasowej historiografii przeważa pogląd, że templariuszy w 1226 r. sprowadził na swoje ziemie książę śląski Henryk Brodaty (za pośrednictwem swojego szwagra, Ekberta – biskupa bamberskiego) z komendy zakonu w Bambergu³⁵. Stan dzisiejszej wiedzy wskazuje na to, że był on pierwszym władcą, który uposażył ten zakon na ziemiach polskich, choć istnieje również hipoteza o małopolskiej kolebce „polskich” templariuszy³⁶. Ślady zakonników-wojowników wiodą także

³¹ Oprócz regularnych członków, zakony rycerskie – również templariusze – przyjmowali w swoje szeregi członków afiliowanych, zwanych *confratres*. To im zawdzięczali swoje wpływy na europejskich dworach, gdyż konfratryzy wywodzili się na ogół z rodów królewskich i książęcych lub możnowładczych. Mimo że normalnie stale przebywali poza konwentami, przysługiwały im zakonne przywileje. W zamian za nie zakony otrzymywały darowizny i zapisy testamentowe.

³² Lisowska. 2021. *Kolegiata pw. św. Marcina w Opatowie*.

³³ Jan Długosz. 1973. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Tłum. Julia Mrukówna. T. 3, księgi 5 i 6. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 59–60.

³⁴ Aleksander Semkowicz. 1887. *Krytyczny rozbiór dziejów polskich Jana Długosza (do roku 1384)*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 177.

³⁵ Zientara. 1997. *Henryk Brodaty i jego czasy*, 16, 20; Józef Pater. Wyd. 1993. *Legenda świętej Jadwigi*. Tłum. Andrzej Jochelson, Maria W. Goglewska. Wrocław: Wydawnictwo TART, 59; Mateusz Goliński. 1991. „Uposażenie i organizacja zakonu templariuszy w Polsce do 1241 r.”. *Kwartalnik Historyczny* 98 (1): 17–19.

³⁶ Burzyński. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”, 157.

do Łukowa, gdzie ksiązę Bolesław Wstydlivy prawdopodobnie osiedlił ich tam i podjął starania o ustanowienie w tamtym miejscu biskupstwa (wymienianym w bulli papieża Innocentego IV z 1 lutego 1257 r.)³⁷.

Najhojniejszymi dobrodziejami tego zakonu byli skonfliktowani ze sobą księża: śląski Henryk Brodaty, wielkopolski Władysław Odonic i pomorski Barnim I, którzy fundowali rycerzom świątyni posiadłości, na których utworzono później komandorie³⁸.

Templariusze, którzy „osiedlili się” w Polsce, nie mogli na co dzień realizować zakonnej idei walki z niewiernymi, ale nie takie było ich zadanie. Ich rolą było poszukiwanie funduszy na ten cel, czyli administrowanie, ściąganie i powiększanie zysków ze swoich dóbr. Względy ekonomiczne przemawiały również za tym, aby obsady poszczególnych komandorii nie były zbyt liczne, gdyż domy templariuszy nie miały „konsumować” same pozyskanych większości danin i dochodów, tylko przekazywać je swoim władzom³⁹.

Budowle templariuszy w Polsce nie były potężnymi fortecami, tylko typowymi folwarkami lub grodziskami. Specyfika tutejszej topografii skłoniła ich do wznoszenia swoich ośrodków na moczarach, bagnach czy zakolach rzek. Reasumując: siedziby templariuszy na ziemiach polskich nie posiadały szczególnych walorów obronnych. Komandorie umieszczano w miejscach z natury trudno dostępnych, otaczano je murem, ale nie budowano w ich obrębie typowych wież rycerskich (donżonów). Liczyły one średnio około 3–4 braci rycerzy⁴⁰. W roli panów feudalnych zakonnicy czuli się doskonale, a ich zdolności dyplomatyczne ułatwiały im funkcjonowanie w trudnych warunkach politycznych, jakie panowały zwłaszcza na pograniczu⁴¹.

Wspieranie zakonów rycerskich było przejawem rozpowszechniania się na ziemiach polskich idei krucjatowych. Nadania na ich rzecz były dla władców okazją do zaakcentowania swoich praw do poszczególnych ziem, a także niosły ze sobą możliwość rozwoju gospodarczego terenów słabo zaludnionych. Stanowiły również próbę zaprowadzenia względnego spokoju na obszarach pogra-

³⁷ *Pobyty templariuszy w Łukowie w połowie XIII wieku* (4.09.2021). <http://old.templariusze.org/lukow.php?tytul=Pobyty%20templariuszy%20w%20%20%20A3ukowie%20w%20po%20B3owie%20XIII%20wieku>.

³⁸ Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”, 38; Maria Starnawska. 1999. *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 55–56.

³⁹ Goliński. 1991. „Uposażenie i organizacja zakonu templariuszy w Polsce do 1241 r.”, 20.

⁴⁰ Burzyński. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”, 169–171; Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”, 50–51.

⁴¹ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 126, 129.

nicza⁴². W tym miejscu należy zauważyć, że posiadłości uzyskane na ziemiach polskich nie były cennymi nabytkami, a zainteresowanie peryferiami ówczesnej Europy odzwierciedlało pogarszającą się kondycję zakonu w XIII w.⁴³

4. Komandoria w Oleśnicy Małej na Dolnym Śląsku

Co skłoniło księcia śląskiego Henryka Brodatego do podjęcia takiej decyzji, by ulokować w swym księstwie templariuszy i jaką rolę im wyznaczył? Przyczyn zapewne było kilka. Niewątpliwy wpływ wywarła żona księcia – Jadwiga, późniejsza święta⁴⁴. Henryk Brodaty, za namową swojej małżonki, przydzielić miał tym rycerzom dobra w Oleśnicy Małej, usytuowanej na południe od Oławy⁴⁵. Na ziemiach tych została zbudowana komandoria, która uważana jest powszechnie za najstarszą na Śląsku⁴⁶.

Komandorię otaczała nadana ziemia, ciągnąca się od dzisiejszych Godzikowic aż do Kolnicy⁴⁷. Do dziś istnieją nadane zakonowi wsie: Brożec i Jaworów oraz założone przez nich Owczary, Chwalibożyce, Jutrzyzna, Kowalów, Kłósów, Bąków, Bierzów, Częstocice i Młodoszowice⁴⁸. Po likwidacji zakonu templariuszy ziemię i pozostałe dobra przekazano joannitom, którzy zarządzali nimi do 1810 r.⁴⁹

Księżę, lokując templariuszy w Oleśnicy Małej, włączał ich w system kolonizacji swoich ziem. Dodatkowo nadanie ziem braciom rycerzom stawiało tzw. za-

⁴² Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 146.

⁴³ Malcolm Barber. 2000. *Templariusze*. Tłum. Robert Sudół, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 113–154.

⁴⁴ Hilary Koszutski. 1872. *Żywot świętej Jadwigi księżnej szląskiej i polskiej, patronki Królestwa Polskiego*. Gniezno: Nakładem i Drukiem J.B. Langiego.

⁴⁵ Wacław Korta. 1964. *Rozwój wielkiej własności feudalnej na Śląsku do połowy XIII wieku*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 86; Goliński. 1991. „Uposażenie i organizacja zakonu templariuszy w Polsce do 1241 r.”, 11, 17–19; Pater. Wyd. 1993. *Legenda świętej Jadwigi*, 59.

⁴⁶ Kiedy w 1226 r. bp Wawrzyniec przekazał templariuszom dziesięciny z Oleśnicy, tamtejsza komandoria już funkcjonowała. Por. Burzyński. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”, 169–171.

⁴⁷ Alicja Kliber. 2021. „Templariusze na Dolnym Śląsku. Przewodnik po najciekawszych zachowanych obiektach”. *Miesięcznik Odkrywca*. Skarby Wojna Historia (26.11.2021). <https://odkrywca.pl/templariusze-w-polsce-przewodnik-po-obiektach>.

⁴⁸ Na podstawie analizy tekstów i odniesień do źródeł Młodoszowice (Zindel) nigdy nie były w posiadaniu templariuszy, tylko joannitów. Zob. Mieczysław Kuriański. 2010. „Wieś Młodoszowice (Zindel) w latach 1189–1945. Szkic historyczny w świetle źródeł pisanych, opracowań oraz wspomnień przedwojennych i powojennych jej mieszkańców”. *Saeculum Christianum* 17 (2): 69–74.

⁴⁹ Burzyński. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”, 167; Kliber. 2021. „Templariusze na Dolnym Śląsku. Przewodnik po najciekawszych zachowanych obiektach”.

porę przed parciem niemieckim na wschód. Nadania na rzecz tychże zakonników były także przejawem zainteresowania wśród książąt i możnych, ideą krucjatową, a ponadto stanowiły dla nich sposób na wypełnianie chrześcijańskich obowiązków wobec Boga i Kościoła⁵⁰.

Siedzibę templariuszy oleśnickich określano jako *curia*. Sadyby tego rodzaju miały ograniczoną powierzchnię i były pozbawione poważniejszych urządzeń obronnych, dlatego też odznaczały się słabszą obronnością niż rycerskie *castra*. W jej skład wchodziły: dom mieszkalny, spichlerz, stodoła i młyn. Całość była prawdopodobnie otoczona wałem i fosą⁵¹. Można więc stwierdzić, że *curia* oleśnicka była warownym gospodarstwem wiejskim.

Do budowy wymienionych obiektów zakonnicy używali głównie kamieni polnych, starannie obrobionych w kwadraty. Cegłę paloną wykorzystywali w mniejszym stopniu, przede wszystkim w otworach drzwiowych i okiennych, natomiast budynki gospodarcze, takie jak stajnie czy chlewnie, były drewniane⁵².

Na początku kwietnia 1241 r. wzdłuż Odry: od Raciborza w kierunku Opola, przesuwały się wielotysięczne oddziały mongolskie (tatarskie). Pod Raciborzem miał nastąpić podział wojsk mongolskich na dwie grupy, posuwające się odrębnymi drogami w kierunku Opola i Wrocławia, wzdłuż lewego i prawego brzegu rzeki Odry⁵³.

Podczas przemarszu wojsk mongolskich doszło do starć zbrojnych z siłami polskimi. Jan Długosz donosi o starciu jakiegoś oddziału mongolskiego z siłami księcia opolskiego Mieczysława pod Raciborzem⁵⁴, *Kronika Wielkopolska* zaś mówi o potyczce pod Opolem⁵⁵. Niestety, nie udało się zatrzymać najeźdźców. Po zwycięstwie Mongołowie udali się w kierunku Wrocławia, a stamtąd w kierunku Legnicy. Do potyczek tych dochodziło zapewne z pododdziałami mongolskimi, wysłanymi ze składu głównych sił w celach rozpoznawczych⁵⁶.

Podczas przemieszczania się sił mongolskich ku Legnicy, w bezpośredniej bliskości szlaku ich przemarszu od Opola przez Brzeg i Oławę (lewym brzegiem Odry)

⁵⁰ Grodecki. 1923. „Polska wobec idei wypraw krzyżowych”, 106–107; Burzyński. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”, 160.

⁵¹ Burzyński. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”, 170.

⁵² Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 112.

⁵³ Waclaw Korta. 1994. *Bitwa Legnicka. Historia i tradycja*. Wrocław – Warszawa: Redakcja Oficyna Wydawnicza Wolumen, 26; Norbert Mika. 2002. *Racibórz w obliczu najazdów tatarskich i zagrożenia wałaskiego*. Racibórz: Wydawca AGAT Sp. z o.o., 24.

⁵⁴ Długosz. 1974. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. T. 4, księgi 7 i 8, 14.

⁵⁵ 1965. *Kronika Wielkopolska*. Tłum. Kazimierz Abgarowicz. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 220.

⁵⁶ Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”, 46.

znalazła się komandoria oleśnicka, gdzie Mongołowie (Tatarzy) złupili dobra templariuszy, powodując duże zniszczenia materialne i straty w ludziach⁵⁷. Ponces de Aubon w swym liście do króla Ludwika IX pisał: *Et si ont destruit deus des meilleurs tours et trois viles que nous avionz en Poulaine*⁵⁸. Wymienione w liście „dwie wieże”, które zostały zniszczone, to niewątpliwie budowle obronne w siedzibach templariuszy na Śląsku, bo właśnie o zniszczeniu i złupieniu ziemi, która należała do księcia polskiego Henryka Pobożnego, donosi w swym liście mistrz francuskich templariuszy⁵⁹. Określenie „wieże” nie można przyjmować dosłownie. Chodzi zapewne o donżony, budowane w obronnych siedzibach zakonnych⁶⁰. Uważam, że zniszczenie owych „wież” świadczy o stawianym oporze i walce z najeźdźcą. Jedną z „wież” to niewątpliwie donżon usytuowany w siedzibie komandorii templariuszy w Oleśnicy Małej, natomiast nie jest wiadome, gdzie mogła znajdować się druga „wieża”, którą zniszczyli najeźdźcy⁶¹.

Wieże mieszkalne używało za swe obronne siedziby polskie rycerstwo i za takie służyć mogły one również zakonnikom. Problemem pozostaje jednak ich lokalizacja. Na szlaku pochodu Mongołów w Polsce znajdował się tylko jeden znany dom templariuszy – Oleśnica Mała. Wzmianka o dwóch wieżach jest więc albo świadectwem funkcjonowania drugiej zaginionej komandorii, albo dowodem na wykorzystywanie wież przez niższy szczebel administracji dóbr zakonu, np. zarządzców bardziej oddalonych folwarków. Niestety, weryfikacja tych spostrzeżeń obecnie – za pomocą źródeł archiwalnych i archeologicznych – jest niemożliwa, a ich powstania na interesującym nas rejonie dotąd nie stwierdzono⁶².

Gdzie jednak należałoby szukać owej drugiej zniszczonej „wieży”? Czy można przyjąć, że w obrębie komandorii oleśnickiej istniała jeszcze jedna obronna wieża (donżon)? Obecnie brak jakichkolwiek dowodów archeologicznych na potwierdzenie tej hipotezy. Wydaje się również, że nie istniała taka potrzeba, by na terenie jednej ko-

⁵⁷ Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”, 47; Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 123–124; Mateusz Goliński. 1991. „Templariusze a bitwa pod Legnicą. Próba rewizji poglądów”. *Kwartalnik Historyczny* 98 (3): 5.

⁵⁸ Goliński. 1991. „Templariusze a bitwa pod Legnicą. Próba rewizji poglądów”, 4.

⁵⁹ Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”, 55.

⁶⁰ Władysław Kopalinski. 1985. *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 218.

⁶¹ Ponces de Aubon donosił również o zniszczeniu *trois viles* – trzech wsi przynależących do komandorii oleśnickiej. Mongołowie mogli spustoszyć dobra templariuszy oleśnickich już w marszu na Legnicę. Od Opola podążali najprawdopodobniej lewym brzegiem rzeki Odry w kierunku Wrocławia i dalej na Legnicę. Por. Goliński. 1991. „Templariusze a bitwa pod Legnicą. Próba rewizji poglądów”, 4–5; Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim w 1241”, 55–56.

⁶² Goliński. 1991. „Templariusze a bitwa pod Legnicą. Próba rewizji poglądów”, 6–7.

mandorii budować drugą obronną wieżę dla luksusu zabezpieczenia niższego szczebla administracji dóbr zakonu. Byłby to też zbędny wysiłek finansowy dla nie tak dawno utworzonej komandorii⁶³. Czy zatem naprawdę istniała na Śląsku druga zaginiona komandoria templariuszy? Mateusz Goliński przytacza legendarny przekaz Benjamina Gottlieba Steigego z *Bolkenhainische Denkwürdigkeiten*, jakoby templariusze z Bolkowa uratowali w trakcie bitwy pod Legnicą życie synowi Henryka Pobożnego – Bolesławowi II Łysemu. Wdzięczny książę w 1243 r.: „Zezwolił braciom, których liczba stopniała do 6, na odbudowę ich zniszczonej przez Tatarów siedziby w Bolkowie. Ów zamek, zwany w okresie późniejszym «kamiennymi dworami», podarował im wraz z uposażeniem już sam Henryk Brodaty w 1206 r.”⁶⁴. Niestety, ten legendarny przekaz prowadzi nas w ślepią uliczkę, ponieważ brak jest jakichkolwiek wiadomości – bezpośrednich czy pośrednich – potwierdzających rezydowanie templariuszy w Bolkowie lub informujących o istnieniu dodatkowej posiadłości w tym rejonie⁶⁵.

Złupienia Śląska dokonali Mongołowie najprawdopodobniej już po zwycięstwie pod Legnicą⁶⁶. Informując o ich poczynaniach po bitwie legnickiej, Jan Długosz stwierdził, że: „[Tatarzy] spustoszywszy i spaliwszy wsie naokoło Legnicy, udali się do Otmuchowa, gdzie stojąc obozem przez 15 dni, siali dookoła spustoszenie i pożogę”⁶⁷. Podobnie donosił *Rocznik śląski kompilowany*:

*Habita igitur victoria per Tartaros ipsi in territorio Othmachaw per duas septimanas steterunt, terram devastantes et deinde cum magna cede populi Morauiam intrant et tandem cum suis in Hungariam convenerunt, ubi per annum steterunt*⁶⁸.

Mongołowie po bitwie pod Legnicą zatrzymali się w Otmuchowie na popas i być może na reorganizację swoich oddziałów, gdyż również ponieśli znaczące

⁶³ Burzyński. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”, 171; Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 125.

⁶⁴ Benjamin G. Steige. 1795. *Bolkenhainsche Denkwürdigkeiten aus Handschriften, Urkunden und Büchern*. Hirschberg: Gedruckt mit Krahnshen Schriften, 35, 39, 51–53; Goliński. 1991. „Templariusze a bitwa pod Legnicą. Próba rewizji poglądów”, 4; Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 125. Z dokumentu preceptora templariuszy Janusza, komandora z Oleśnicy Małej, datowanego na 9 września 1308 r., wiemy, że został sprzedany czynsz z 3 łanów w Goczałkowie koło Strzegomia wdowie po Hermanie i jej dzieciom. Łany te templariusze posiadali od tegoż Hermana. Zastanawia fakt, że ów Goczałków położony jest w niewielkiej odległości od Bolkowa, zaś bardzo oddalony jest od Oleśnicy Małej. Cytowany dokument bezsprzecznie potwierdza, że była to własność templariuszy oleśnickich.

⁶⁵ Burzyński. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”, 171.

⁶⁶ Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”, 56–57.

⁶⁷ Długosz. 1974. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. T. 4, księgi 7 i 8, 23–24.

⁶⁸ 1878. *Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejowe Polski*. T. 3. Lwów: Akademia Umiejętności w Krakowie, 679; Gerard Labuda. 1959. „Wojna z Tatarami w roku 1241”. *Przegląd Historyczny* 50 (2): 221.

straty w bitwie z siłami księcia Henryka Pobożnego⁶⁹. Z Otmuchowa Mongołowie prowadzili działania mniejszymi oddziałami, wysyłanymi na różne strony, w celach zwiadowczo-osłonowych oraz zdobywania żywności dla ludzi i koni. W tym czasie łupili i plądrowali Śląsk, mordowali okoliczną ludność, grabili i niszczyli napotkane wsie i inne dobra. Zapewne też stamtąd dotarli do terenów komandorii templariuszy w Oleśnicy Małej, aby dopełnić skali zniszczenia, a która od Otmuchowa oddalona jest w linii prostej o około 45 km (jak powszechnie wiadomo, Mongołowie mogli szybkim marszem przebyć dziennie odległość nawet do 90 km)⁷⁰.

5. Kasata zakonu

Templariuszy uznawano powszechnie za bankierów średniowiecznej Europy. Mieli oni posiadać skarby, których poszukiwania wciąż trwają. Kiedy król Filip IV rozpoczął we Francji rządy, kraj był zrujnowany wskutek wcześniejszej, nieudanej interwencji zbrojnej w Aragonii. W kraju panował trudny do opanowania kryzys, a królewski skarbiec był prawie pusty. Sytuacja państwa pogorszyła się dodatkowo w 1294 r., kiedy to wojska francuskie uderzyły na angielskie posiadłości w Akwitanii. Konflikt ten był dla finansów państwa zabójczy. Filip IV, w celu poprawienia trudnej sytuacji ekonomicznej, dokonał konfiskaty dóbr lombardzkich bankierów, przejął majątki żyjących we Francji Żydów, a następnie wypędził ich z kraju, opodatkował duchowieństwo, podjął decyzję o zredukowaniu zawartości złota w monetach, skonfiskował wszystkie dobra należące do templariuszy, a następnie, oskarżając ich o herezję, rozkazał aresztować⁷¹. Oficjalnie król chciał nie dopuścić do rozprzestrzeniania się herezji w swoim państwie. 13 października 1307 r., w piątek, na jego rozkaz urzędnicy królewscy wtargnęli do komandorii zakonnych na terenie Francji. Zaskoczeni tym templariusze nie stawiali oporu podczas ich aresztowania. Schwytano ich bezprawnie, oskarżając o liczne przewinienia. Lista zarzutów była długa i starannie przygotowana, doskonale wpasowana w ówczesne wyobrażenie o heretyckich praktykach, zarzucająca im m.in.: herezję, świętokradztwo, innowierstwo, czary, rozpustę, kult bożka Bafometa, odstępstwo od wiary i spiskowanie z Saracenami⁷².

⁶⁹ Zientara. 1997. *Henryk Brodaty i jego czasy*, 377–378.

⁷⁰ Burzyński. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”, 57; Gołński. 1991. „Templariusze a bitwa pod Legnicą. Próba rewizji poglądów”, 5.

⁷¹ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 133–134.

⁷² Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 133.

Atak na zakon rycerski, który bezpośrednio podlegał władzy papieskiej, był uderzeniem w autorytet Stolicy Apostolskiej, dlatego przeciwko działaniom króla Francji zdecydowanie zaprotestował papież Klemens V. Oczyszczenie templariuszy z zarzutu herezji nie było prostą sprawą. Prawdopodobnie zeznania Jakuba de Molay'a i innych zakonnych dygnitarzy – torturowanych w celu zmuszenia ich do przyznania się do kłamstwa – wpłynęły na zmianę strategii kurii papieskiej⁷³. 22 listopada 1307 r. papież podjął decyzję o zatrzymaniu templariuszy we wszystkich chrześcijańskich krajach, celem przeprowadzenia oficjalnego śledztwa⁷⁴. Mimo że templariusze wspierali wielu chrześcijańskich władców, to żaden z nich nie mógł całkowicie zlekceważyć papieskiego polecenia. Ostatecznie, po licznych perturbacjach Stolicy Apostolskiej z królem Francji, podczas soboru w Vienne papież Klemens V podjął decyzję w sprawie rozwiązania zakonu templariuszy, którą ogłoszono 3 kwietnia 1312 r.⁷⁵

Majątki konwentu we Francji zostały skonfiskowane. Wielu templariuszy poniosło śmierć przez spalenie na stosie, w tym wielki mistrz Jakub de Molay i 54 innych dostojników zakonnych⁷⁶. Zgodnie z bullą *Ad providam*, z 2 maja 1312 r., posiadłości po templariuszach miały zostać przekazane joannitom, jednak nie wszystkie udało im się uzyskać, ponieważ część z nich przejęli lokalni władcy⁷⁷.

Po likwidacji zakonu braci nadal obowiązywały złożone śluby, co nie pozwoliło im na powrót do społeczności świeckiej. Dlatego ci, którzy nie zginęli lub nie zostali skazani na karę więzienia w latach 1307–1312, wstąpili do innych zgromadzeń monastycznych, głównie do joannitów⁷⁸.

Templariuszom w Portugalii pozwolono na utworzenie nowego zakonu – Zakonu Rycerzy Chrystusa – który przejął posiadłości templariuszy. Stworzenie tego dzieła było możliwe dzięki wyjątkowym stosunkom templariuszy w tym kraju z jego władcami, gdyż już wcześniej zakonnicy składali tam przysięgę na wierność królowi. Uzależniało ich to wprawdzie od władzy królewskiej, ale dzięki temu cieszyli się oni licznymi przywilejami i protekcją panujących. Podobnej zależności nie było w innych krajach, gdzie funkcjonował zakon. W Aragonii majątek zakonu został przekazany nowo utworzonemu Zakonowi Rycerzy z Montesy⁷⁹.

⁷³ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 135.

⁷⁴ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 135.

⁷⁵ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 142.

⁷⁶ Alain Demurger. 2013. *Jakub de Molay. Zmierzch templariuszy*. Tłum. Magdalena Satora. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 253–293.

⁷⁷ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 108.

⁷⁸ Wasilkiewicz. 2016. *Templariusze*, 145.

⁷⁹ *Templariusze* (4.09.2021).

*

Templariuszom przypisywany jest znaczący udział we wprowadzaniu do krajów, gdzie mieli oni swoje siedziby, nowych rozwiązań technicznych. W młynach, należących zarówno do templariuszy, jak i cystersów, instalowano pierwsze na tych ziemiach koła wodne. Budowano także wiatraki na wzór niderlandzkich. Upowszechnili oni również m.in. trójpolową uprawę ziemi, warzywnictwo oraz sadownictwo. Jako pierwsi wprowadzili także usługi finansowe i bankowe.

Poruszony temat jest wciąż żywy i budzi dużo emocji, dlatego wart jest od czasu do czasu powrotu do niego i dokonywania prób rekonstrukcji procesu dziejowego oraz usuwania „białych plam”. Ma to na celu dotarcie do faktów, które pomogą w wyjaśnieniu zagadek historycznych z przeszłości. Zdając sobie sprawę, jak wiele emocji wzbudza historia templariuszy, informacje zawarte o nich w tym artykule stanowią przyczynek do poznania historii tego zakonu oraz zachętę do dalszych badań.

*

Bibliografia

1878. *Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejowe Polski*. T. 3. Lwów: Akademia Umiejętności w Krakowie.
1965. *Kronika Wielkopolska*. Tłum. Kazimierz Abgarowicz. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Barber Malcolm. 2000. *Templariusze*. Tłum. Robert Sudół. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Bezeg Bolesław. 2010. „Na tropach skarbów. Opolskie ślady templariuszy”. *Historia Lokalna. Kwartalnik Historyczno-Krajoznawczy* 5 (2): 7.
- Burzyński Edmund. 2007. „Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej”. *Słupskie Studia Historyczne* 13: 157–172.
- Burzyński Edmund. 2012. „Templariusze w walce z najazdem mongolskim na Polskę w 1241”. *Słupskie Studia Historyczne* 18: 37–60.
- Demurger Alain. 2013. *Jakub de Molay. Zmierzch templariuszy*. Tłum. Magdalena Satora. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Długosz Jan. 1973. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Tłum. Julia Mrukówna. T. 3, księgi 5 i 6. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Długosz Jan. 1974. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Tłum. Julia Mrukówna. T. 4, księgi 7 i 8. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Dziuba Andrzej. 2002. „Zakon Maltański”. *Saeculum Christianum* 9 (1): 57–76.
- Frále Barbara. 2008. *Templariusze*. Warszawa: Wydawnictwo Świat Książki.
- Goliński Mateusz. 1991. „Templariusze a bitwa pod Legnicą. Próba rewizji poglądów”. *Kwartalnik Historyczny* 98 (3): 3–15.
- Goliński Mateusz. 1991. „Uposażenie i organizacja zakonu templariuszy w Polsce do 1241 r.”. *Kwartalnik Historyczny* 98 (1): 3–20.
- Grodecki Roman. 1923. „Polska wobec idei wypraw krzyżowych”. *Przegląd Współczesny* 7 (18–20): 103–116.
- Kliber Alicja. 2021. „Templariusze na Dolnym Śląsku. Przewodnik po najciekawszych zachowanych obiektach”. *Miesięcznik Odkrywca. Skarby Wojna Historia* (26.11.2021). <https://odkrywca.pl/templariusze-w-polsce-przewodnik-po-objektach>.
- Komarnicki F. Konrad. 2013. „Etos mnicha wojownika w kontekście teologii wojny na podstawie Reguły Templariuszy i Pochwały Nowego Rycerstwa św. Bernarda z Clairvaux”. *Rocznik Teologii Katolickiej* 12 (2): 197–218.
- Kopaliński Władysław. 1985. *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Korta Waclaw. 1964. *Rozwój wielkiej własności feudalnej na Śląsku do połowy XIII wieku*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Korta Waclaw. 1994. *Bitwa Legnicka. Historia i tradycja*. Wrocław – Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wolumen.
- Koszutski Hilary. 1872. *Żywoć świętej Jadwigi księżnej śląskiej i polskiej, patronki Królestwa Polskiego*. Gniezno: Nakładem i Drukiem J.B. Langiego.
- Kuriański Mieczysław. 2010. „Wieś Młodoszowice (Zindel) w latach 1189–1945. Szkic historyczny w świetle źródeł pisanych, opracowań oraz wspomnień przedwojennych i powojennych jej mieszkańców”. *Saeculum Christianum* 17 (2): 55–94.
- Labuda Gerard. 1959. „Wojna z Tatarami w roku 1241”. *Przegląd Historyczny* 50 (2): 189–224.
- Lisowska Katarzyna. 2021. *Kolegiata pw. św. Marcina w Opatowie* (19.09.2021). <http://www.kolegiataopatow.sandomierz.opoka.org.pl/templar.htm>.
- Melville Marion. 1991. *Dzieje templariuszy*. Tłum. Anna Jędrychowska. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Mika Norbert. 2002. *Racibórz w obliczu najazdów tatarskich i zagrożenia wałaskiego*. Racibórz: Wydawca AGAT Sp. z o.o.
- Nicholson Helen. 2005. *Rycerze templariusze*. Tłum. Piotr Chojnacki. Warszawa: Wydawnictwo Bellona.
- Pater Józef. Wyd. 1993. *Legenda świętej Jadwigi*. Tłum. Andrzej Jochelson, Maria W. Goglewska. Wrocław: Wydawnictwo TART.

- Pobyt templariuszy w Łukowie w połowie XIII wieku* (4.09.2021). <http://old.templariusze.org/lukow.php?tytul=Pobyt%20templariuszy%20w%20%20%20A3ukowie%20w%20po%B3owie%20XIII%20wieku>.
- Templariusze* (4.09.2021). <https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Templariusze>.
- Przeddziecki Aleksander. Wyd. 1863. *Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis* (Jana Długosza kanonika krakowskiego dzieła wszystkie 7). T. 1. Kraków: Wydawnictwo Alexandra Przeddzieckiego Czas.
- Salomon Maciej, Bieniek Adam. 2005. *Od zarania do rozkwitu średniowiecza* (Wielka Historia Świata 4). Kraków: Oficyna Wydawnicza FOGRA.
- Semkowicz Aleksander. 1887. *Krytyczny rozbiór dziejów polskich Jana Długosza (do roku 1384)*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności.
- Starnawska Maria. 1999. *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Steige Benjamin G. 1795. *Bolkenhainsche Denkwürdigkeiten aus Handschriften, Urkunden und Büchern*. Hirschberg: Gedruckt mit Krahnshen Schriften.
- Szulc Józef. 2012. *Tempelberg. Tajemnica Obrowca*. Krapkowice: Wydawca Gil Zenon Drukarnia Sady.
- Wasilkiewicz Kamil. 2012. „Reguła pierwotna Zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona”. In *Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką* 6: 23–30.
- Wasilkiewicz Kamil. 2016. *Templariusze i joannicy w biskupstwie lubuskim (XIII–XVI w.)*. Gniezno: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Zientara Benedykt. 1997. *Henryk Brodaty i jego czasy*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.

*

Streszczenie: Artykuł jest próbą przedstawienia Zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona, genezy jego powstania, działalności w Ziemi Świętej, idei, jaka mu przyświecała, struktury funkcjonowania, a także roli, jaką odegrał w Europie i w Polsce do jego rozwiązania, tj. kasaty zakonu. Celem publikacji jest przybliżenie historii i działalności templariuszy z uwagi na fakt, iż wciąż ich koleje losu cieszą się dużym zainteresowaniem. W przedstawionym materiale zwrócono uwagę na rok 1241, kiedy to Mongołowie najechali na Polskę, w wyniku czego złupiony został Śląsk, a templariusze ponieśli znaczne straty.

Słowa kluczowe: Zakon Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona, templariusze, bractwo rycerskie, Ziemia Święta, kasata zakonu.

Abstract: The Order of the Poor Knights of Christ and of the Temple of Solomon and their Presence in Silesia. The article is an attempt to present the Order of the Poor Knights of Christ and the Temple of Solomon. The origins of their creation, activities in

the Holy Land and the idea that guided Temple of Solomon. Moreover, article exhibits the structure of functioning, the role the Order of Poor Knights of Christ played in Europe and Poland, to its solution – the so-called dissolution of the order. The aim of the publication is to present the history and activities of the Knights Templar due to the fact that their fate still enjoys great public interest. In the presented material, is drew attention to the year 1241, when the Mongols invaded Poland, as a result of which Silesia was plundered and the Templars suffered significant losses.

Keywords: Order of the Poor Knights of Christ and the Temple of Solomon, Templars, Knight Brotherhood, Holy Land, dissolution of the order.